
УДК 371.3+371.4

НОР К.Ф.

м. Миколаїв, Україна

В.О. СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО РОЗУМОВИЙ РОЗВИТОК УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті розкриваються основні погляди В.О. Сухомлинського на розвиток розумових сил і здібностей молодших школярів. Автор висвітлює засоби розумового розвитку дітей у Павлівській школі.

Ключові слова: *розумовий розвиток, розумове виховання, розумові якості, учні молодшого шкільного віку.*

Сучасні умови діяльності школи висувають підвищені вимоги до організації розумової праці школярів. Тому можна з впевненістю сказати, що проблема формування мислячої особистості є потребою суспільства, самого життя, практики навчання і виховання. (Зі збірника Сухомлинського, С. 85).

Видатні педагоги-класики Я.А. Коменський, Ж.-Ж. Руссо, І.Г. Песталоцці, К.Д. Ушинський, психологи Ж. Піаже, Л.С. Виготський ставили завдання розвитку в процесі навчання, і в першу чергу, мислення.

Сьогодні, відповідно до Національної доктрини розвитку освіти, особливе значення мають ідеї В.О. Сухомлинського про сутність і рушійні сили розвитку дитини, про шляхи і засоби взаємозв'язку навчання і розвитку. У спадщині видатного педагога проблема розумового розвитку постає як категорія педагогіки, психології, філософії.

Мета статті: висвітлити засоби розумового розвитку молодших школярів у педагогічній концепції В.О. Сухомлинського.

Ідеалом В.О. Сухомлинського була творчо мисляча людина, яка глибоко відчуває красоту навколишнього світу, творець матеріальних і духовних цінностей, мудрий мислитель і дослідник, патріот, гуманіст і умілець. Він був переконаний, що майстерність вчителя виявляється в умінні вчити дітей мислити. “Повноцінне навчання, тобто навчання, яке розвиває розумові сили і здібності, було б немислимим, якби не спеціальна спрямованість, скерованість навчання – розвивати розум, виховувати розумну людину навіть за умови відносної незалежності розумового розвитку, творчих сил розуму від обсягу знань”, – писав В.О. Сухомлинський [1, с. 97].

Особливо багато уваги В.О. Сухомлинський приділяв розумовому ви-

хованню малят, дітей дошкільного і молодшого шкільного віку. Він добре розумів, що основні здібності дитини закладаються, розвиваються і формуються до 5 – 7 років, тому передусім треба розвивати мислення і мову. “Розумове виховання, – пише В.О. Сухомлинський, завжди було і буде однією з головних ланок навчально-виховного процесу” [3, с. 445].

Розумове виховання, за переконанням В.О. Сухомлинського, досить складний педагогічний процес. Його не можна звести лише до теоретичного засвоєння понять, нагромадження знань. Це було б просто навчання, а не розумове виховання. Розумове виховання охоплює всі сторони життєдіяльності дитини, це: засвоєння знань, які нагромадило людство за всю історію свого існування; розвиток здібностей до пізнавальної діяльності і творчого мислення; формування наукового світогляду; включення дитини у чуттєво-практичну діяльність до перетворення світу і пристосування його до потреб і інтересів людини. Останнє має особливе значення у розумовому вихованні учнів. В.О. Сухомлинський підкреслював, що “...осмислювання понять – лише один бік розумового розвитку дітей. Дитина повинна думати, працюючи руками, і працювати руками, думаючи” [2, с. 213].

Мислення учня розвивається тоді, коли в нього з’являється потреба відповісти на питання, і викликати її – найважча справа і найбільш вірний показник педагогічної майстерності.

Безглуздо прагнути на занятті до того, щоб розумове напруження тримало учня весь урок. Є вчителі, які вважають своїм досягненням те, що їм вдається створювати на уроці “умови постійного розумового напруження” дітей. Частіше за все це досягається зовнішніми факторами, які відіграють роль узди, яка утримує увагу дитини: часті нагадування (слухай уважно), різким переходом від одного виду праці до іншого, перевіркою знань відразу ж після пояснення (точніше загрозою поставити двійку, якщо учень не слухає того, що вчитель розповідає), завданням відразу ж після пояснення будь-якого теоретичного матеріалу виконати практичну роботу...

Василь Олександрович вказував на те, щоб поступово привчати учнів до подолання труднощів в інтелектуальній праці, виховувати самодисципліну розумової праці. Важливо, стверджує Сухомлинський, створити у школі загальні умови цілеспрямованої праці, постійної розумової діяльності без стомлювання, без ривків, поспіху і натуги духовних сил. Треба, щоб дитина трудилася не для отримання оцінки, а щоб нею керувало інтелектуальне почуття радості пізнання.

Ця радість пов'язана з відкриттям явищ навколишнього світу і не-сумісна з втискуванням у голови дітей готових істин, узагальнень і висновків, які далекі від практичного життя дитини, перетворюють її в запам'ятовуючий пристрій. "Підміна думки пам'яттю, яскравого сприйняття, спостереження за сутністю явищ заучуванням – великий порок, який отупляє дитину, відбиває зрештою бажання вчитися" [2, с. 132]. Треба вчити дітей мислити.

В.О. Сухомлинський розкриває засоби розумового розвитку дітей, одним із яких є природа. "Красота природи, – говорить В.О. Сухомлинський, – загострює сприйняття, пробуджує творчу думку, наповнює слово індивідуальними переживаннями" [2, с. 61-62]. Але не природа сама по собі, а виникаючи у процесі спостережень питання, розкриття причинно-наслідкових зв'язків і взаємозалежностей є джерелом розвитку мислення, уяви і мови дітей: "Я намагався до того, щоб здивування перед тайнами природи, переживання радості пізнання служили як би поштовхом, який пробуджує і активізує дітей" [2, с. 128]. Кожна "подорож" у світ природи – це урок розвитку дитячого мислення. "Треба розвивати мислення дітей, зміцнювати розумові сили дитини серед природи з безмежним багатством явищ, з невичерпною красою. Тут, у природі, вічне джерело дитячого мислення" [2, с. 76].

Триста сторінок "Книги природи", про які іде мова у книзі "Серце відаю дітям", – це триста захоплюючих уроків розвитку дитячої думки. Процес пізнання починається із живого споглядання, із чуттєвого сприйняття, із чуттєвого пізнання. Це є суттєва, необхідна передумова до розвитку абстрактного мислення. На основі живих і образних уявлень, які виникають у процесі спостережень за природою, учні встановлюють причини, наслідки явищ, порівнюють ознаки і якості, намагаються відповісти на питання, що виникають. Так, вивчаючи тему "Живе і неживе", вони шляхом безпосередніх спостережень, сумісними зусиллями за допомогою вчителя встановлюють ознаки живого і його відмінність від неживого. У них народжується безліч питань. Поступово, розкриваючи одну за іншою сторінки "Книги природи", діти вчать користуватися такими поняттями, як "подібність" і "відмінність", "причина" і "наслідок" і т.д. А це означає, що іде процес розвитку абстрактного мислення, теоретичного пізнання складних явищ природи, пізнання світу. Розвивається спостереження, росте жадоба знань, а разом з нею бажання трудитися. "Світ, що оточує дитину, – це передусім світ природи з безмежним багатством явищ з невичерпною красою. Тут, у природі, вічне джерело дитячого розуму", – писав великий педагог [2, с. 76].

В.О. Сухомлинський підкреслював, що дуже важливо, щоб засвоєння перших наукових істин відбувалося не за підручником, який часто гасить чуттєві враження, засушує уяву і фантазію, притуляє емоції, не завжди запалює іскорку мислення, а з джерел природи, що найвірніше сприяє розвитку особистості [2, с.76]. “Я намагався, – пише педагог, – щоб в усі роки дитинства навколишній світ, природа постійно жили свідомість учнів яскравими образами, картинами, сприйняттями та уявленнями, щоб закони мислення діти усвідомлювали як струнку будову, архітектура якої підказана ще більш струнким від твором – природою” [2, с. 128].

В.О. Сухомлинський виняткову роль відводив впливу на розвиток мислення дітей казок, які розкривають малюкам на доступному рівні філософію життя, сутність загальнолюдських цінностей.

Будучи філософськи освіченою людиною, Василь Олександрович добре розумів, що дитина у своєму індивідуальному розвитку проходить хоч і у скороченому вигляді, усі основні історичні етапи розвитку людства. Він підкреслював, що мислення дитини подібні до мислення первісної людини, у якій переважаючим було міфологічне, ілюзорно-фантастичне відображення дійсності. Дитяче мислення теж фантастично-ілюзорне, яке конкретно проявляється у казково-образному відображенні світу. Тому розумна добра казка дитину вчить, виховує, поступово вводить її у світ складних людських відносин.

Василь Олександрович використовував казку як засіб розвитку мислення і мови дитини. Він пише: “Казка, гра фантазія – животворне джерело дитячого мислення, благородних почуттів і прагнень. Багаторічний досвід переконує, що естетичні, моральні та інтелектуальні почуття, які народжуються в душі дитини під враженням казкових образів, стимулюють потік думки, який пробуджує до активної діяльності мозок, зв’язує повнокровними нитками живі острівці мислення. Через казкові образи в свідомість дітей входить слово з його найтоншими відтінками; воно стає сферою духовного життя дитини, засобом висловлення думок і почуттів – живою реальністю мислення. Під впливом почуттів, що пробуджуються казковими образами, дитина вчить мислити словами. Без казки – живої, яскравої, що оволоділа свідомістю і почуттями дитини, – неможливо уявити дитячого мислення і дитячої мови як певного ступеня людського мислення і мови” [2, с. 176-177]. І далі: “Мої вихованці не оволоділи б навичками абстрактного мислення, якби в їхньому духовному житті казка не стала цілим періодом” (там саме).

Важливим засобом формування розумових якостей, вказує В.О. Сухомлинський, є праця. Він пише: “Праця – могутнє джерело ро-

зумового розвитку. Спілкуючись активно з природою, людина не просто набуває знання, а здобуває їх; напруження фізичних сил зливається з напруженням сил розумових. Ніде думка не набуває такої яскравої форми пошуку, ніде немає такої глибокої потреби в думанні, як у праці...” [4, с. 561]. Інтерес до праці пробуджує в дітях дух дослідження, допитливості, цікавості, намагання знайти у процесі праці відповідь на хвилюючі питання, відкрити будь-яку нову задачу.

Повноцінний розумовий розвиток В.О. Сухомлинський не мислить без дитячої гри, яка розкриває перед дитиною навколишній світ і творчі здібності його особистості. Педагог широко використовував елементи гри під час навчання грамоти.

Важливим засобом активізації думки, за переконанням В.О. Сухомлинського, є самостійна робота учнів. Розумові сили розвиваються, коли учень зустрічає труднощі і самостійно їх долає.

Процес активної розумової праці, пов’язаний з аналізом, дослідженням, порівнянням, продовжується під час виконання домашніх завдань, якщо вони поєднують у себе читання книги із спостереженням і працею. Основним видом праці під час виконання домашніх завдань, за Сухомлинським, має бути не заучування, а читання, розмірковування, аналіз фактів, тобто творча праця дітей.

Із завданням розвитку мислення В.О. Сухомлинський тісно пов’язує інтерес до навчання. Кінцева мета оволодіння знаннями для дитини, вважає Василь Олександрович, не може бути головним стимулом розумових зусиль, як для дорослої людини. Для неї джерело бажання вчитися – сама розумова праця, інтелектуальні переживання, емоційні забарвлення думки. Чим більше учень оволодіває навичками розумової праці, тим більше зростає в нього інтерес до навчання, а невміння трудитись породжує небажання вчитися, лінощі: “Навчання може стати для дітей цікавою, захоплюючою справою, якщо воно осяяне ярким світлом думки, почуттів, творчості, красоти, гри” [4, с. 131].

Дуже важливо, щоб учень досяг успіху у розумовій праці, в учінні. Успіх породжує інтерес. Інтерес веде до успіху. Вчителю необхідно берегти вогник дитячої допитливості, цікавості, жадоби знань. А єдине джерело, яке питає цей вогник, – радість успіху у праці. Якщо дитина не бачить успіхів у своїй праці, вона втрачає віру у свої сили. Вогник жадоби знань гасне. Учень звикається із думкою, що ні до чого не здібний, загублює почуття власної гідності. Радість праці, успіху у навчанні – головний стимул.

Отже, весь процес навчання, усі види діяльності учнів Василь Олек-

сандрович пов'язує із розвитком їх розумових здібностей, перш за все творчого мислення. Головна умова успіху у цій праці – навчання із захопленням, постійна турбота вчителя про те, щоб кожний учень досягав успіху, відчував впевненість у своїх силах. Важливим завданням школи він вважає дати дитині радість праці, радість успіху у навчанні.

А для того треба, щоб учень глибоко осмислював весь хід навчального процесу, добре розумів сенс і значення кожного виду своєї навчальної діяльності, був активним суб'єктом процесу навчання, вчився б охоче і легко, без будь-якого примушення, в умовах доброзичливості, поваги, довіри і співчуття з боку вчителя.

Ці думки В.О. Сухомлинського знаходять все більший відгук серед вчителів Миколаївщини. Перетворення навчання в інтересний, захоплюючий процес пізнання дитиною навколишнього світу – це, напевно, одна із головних умов розв'язання складних завдань, які стоять сьогодні перед українською школою і учителем.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сухомлинський В.О. Вибр. твори: У 5 т. – К., 1977. – Т. 1.
2. Сухомлинський В.О. Вибр. твори: У 5 т. – К., 1977. – Т. 3.
3. Сухомлинський В.О. Вибр. твори: У 5 т. – К., 1977. – Т. 4.
4. Сухомлинський В.О. Вибр. твори: У 5 т. – К., 1977. – Т. 5.

НОР К.Ф.

В.А. СУХОМЛИНСКИЙ ПРО УМСТВЕННОЕ РАЗВИТИЕ УЧЕЩИХСЯ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

В статье раскрываются основные взгляды В.А. Сухомлинского на развитие умственных сил и способностей младших школьников. Автор высвечивает способы развития детей в Павлишской школе.

Ключевые слова: умственное развитие, умственное воспитание умственные качества, учащиеся младшего школьного возраста.

NOR K.F.

V.O. SUKHOMLYNSKEY ABOUT INTELLECTUAL DEVELOPMENT OF PRIMARY SCHOOLCHILDREN

The article deals with main ideas of V.O. Sukhomlynskey about intellectual development of primary pupils' abilities. The author regards of

intellectual development of children from Pavlysh school.

Keywords: intellectual development, thin king, abilities, sources of intellectual upbringing.